

Bombay'da müstakil veya Hâzin'in *Lübâ-bü't-te'vîl*'inin kenarında baskıları yapılmıştır (Brockelmann, *GAL*, II, 252; *Suppl.*, II, 267; Çetiner, s. 44-49). Eser ayrıca İbrâhim Muhammed Ramazan'ın kontrolünde üç cilt (Beyrut 1408/1989) ve Şeyh Mervân Muhammed eş-Şa'âr'ın tahkiikiyle dört cilt (Beyrut 1416/1996) olarak neşredilmiştir.

Özlü bir tefsir olmasının yanı sıra bilhassa itikadda Mâtürîdî, fıkhta Hanefî mezhebine ait görüşlerin Kur'an'daki dayanaklarını anlaşılabilir bir üslûpla ortaya koyması bakımından oldukça önemli olan *Medârikü't-tenzîl* Ehl-i sünnet muhitinde daha çok Hanefîler arasında şöret bulmuş, üzerine hâşiyeler yazılmış ve ihtisar çalışmaları yapılmıştır. Abdülâhad b. İshak el-Kandehârî'nin *et-Tefsîrü'l-müzîl li-muğlakâti Medârikü't-tenzîl*'i (Lahor 1904) ve Muhammed Abdülhak el-Hindî'nin *el-İklîl 'alâ Medârikü't-tenzîl*'i (I-VII, Hindistan 1336) tefsirin hâşiyeleridir. Ebû Muhammed Zeynüddin Abdurrahman b. Ebû Bekir el-Aynî, Burhâneddin en-Nesefî, Ahmed b. Aybek el-İmâdî ve Ebû Abdullah Sıddîk b. Ömer el-Herevî *Medârikü't-tenzîl* üzerine ihtisar çalışması yapmışlardır (*a.g.e.*, s. 49-50). Bedrettin Çetiner, *Ebû'l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri* adıyla bir doktora tezi hazırlamış (1983, MÜ İlahiyat Fakültesi), Hasan Selbes *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl'in İsrâîliyyat Açısından Tahlili* (1998, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Halis Ören *Keşşaf ve Nesefî Tefsirlerinde Hz. Musa ile İlgili İsrâîliyyat* (1988, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) adlarıyla yüksek lisans çalışması yapmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Nesefî, *Medârikü't-tenzîl* (nşr. İbrâhim M. Ramazan), Beyrut 1408/1989, I, 13-14; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1641; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 102; Brockelmann, *GAL*, II, 252; *Suppl.*, II, 267; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, I, 464; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 540; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Beyrut 1976, I, 305; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü muşannefâtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Riyad 1404/1984, III, 146; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Ankara 1988, II, 314-330; M. Ali Ayâzî, *el-Müfessirûn*, Tahran 1373 hş., s. 634-638; Bedreddin Çetiner, *Ebû'l-Berekât en-Nesefî ve Medârik Tefsiri*, İstanbul 1995, s. 44-50, 53, 140-148, ayrıca bk. tür.yer.; W. Heffening, "Nesefî", *İA*, IX, 199-200.

MUSTAFA ÖZTÜRK

MEDÂRİYYE

(المَدَارِيَّةُ)

Bediüddin Kutbülmedâr'a
(ö. 840/1436)
nisbet edilen bir tarikat
(bk. BEDİÜDDİN KUTBÜLMEDÂR).

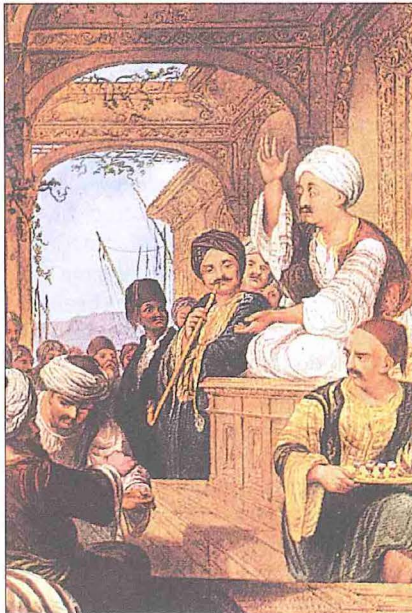
MEDDAH

(مَدَّاح)

Çeşitli taklitlerin yer aldığı
hikâyeler anlatarak
halkı eğlendiren sanatçı.

Arapça medh kökünden gelen meddâh sözlükte "metheden, çok öven" anlamına gelir. Buna *mâdih*, *medihagû*, *medihaserâ* da denilmiştir. Osmanlılar'da bu terim "kıssahan, şehnamehan" yerine de kullanılmıştır. İslâmî kaynaklı olduğu belirtilen meddahlığı ilk defa Hassân b. Sâbit'in Hz. Peygamber'i şiirleriyle överek başlattığı kanaati yaygındır (*İA*, V/1, s. 343). Evliya Çelebi'ye göre ise meddahların pîri Resûl-i Ekrem'i metheden Suheyb-i Rûmî'dir ve mezarı Sivas'tadır. Evliya Çelebi onun asıl adının Abdülvehhâb Gâzî olduğunu, daha Câhiliye devrinde *Anternâme* okuduğunu, Resûlullah'ın huzurunda Uhud, Mekke, Huneyn gazâla-

Thomas Allom'un XIX. yüzyılda çizdiği, meddah ve dinleyicilerinin tasvir edildiği gravür (R. Walsh, *Constantinople and the Scenery of The Seven Churches of Asia Minor*, London 1840, s. 73)

Sultan
III. Murad
devrinin
önü
meddahlarından
Lâlin
Kaba'nın
tasvir edildiği
minyatür
(Museum
of Fine Arts –
Boston)

rını okudukça Peygamber'in hoşnut kalarak kendisine ihsanda bulunduğunu, kemeri de yine huzûr-ı nebevîde Hz. Ali'nin bağladığını söyler. Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî, biat ve şedde uyanlar arasında Peygamber soyunun meddahları kadar yüksek mertebeli bir topluluk bulunmadığını belirtir ve meddahların Ehl-beyt'in menkıbelerini okuduklarını, onları ve sözlerini anarak vakit geçirdiklerini, bu sebeple Peygamber soyunu en çok seven kişilerin meddahlar olduğunu yazar. Resûl-i Ekrem'in huzurunda mevkileri yüksek olan meddahların nasıl yüceltilmesi gerektiği yine Kâşîfî'den öğrenilmektedir (bk. bîbl.).

Türkler'in Müslümanlığı kabul etmesinden önce gerek Şamanlığın gerekse toplum yapısının etkisiyle hikâye anlatan halk hikâyecileri bulunduğu bilinmektedir. Özellikle göçebe Türk obalarında hikâye anlatanlara "baksı" (bahşı), daha sonra da "ozan" denilmiştir. Ozanların hikâyeleri genellikle hece ölçüsüyle söylenmiş manzumeler olup bunlar kopuz adı verilen saz eşliğinde terennüm edilirdi. İslâmiyet'in kabulünden sonra "âşık" (saz şairi) adını alan bu ozanlar eski kahramanların destanlarını söylerdi. Bazı Oğuz boylarının kahramanlık hikâyelerinde adı geçen De-de Korkut şaman, kam veya baksı denilen din önderlerinin özelliklerini taşımaktadır. Türk meddahları Arap meddahlarından farklı olup onların aksine günlük konuları gerçekçi bir biçimde ele alırlardı. Bu da Türk meddahlığının Arap etkisinden çok kendi toplumunun kültür birikimiyle geliştiğini göstermektedir. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler'in kendilerine has olgunlaşmış bir hikâyecilik geleneği ve anlatım sanatının varlığı Türk meddahlık sanatının doğrudan Araplar'dan alınmadığını göstermektedir.

MEDÂRİS-i SEMÂNİYYE

(bk. SAHN-ı SEMÂN).

Selçuklu sarayında ve orduda Farsça kasideler ve gazeller yazan şairler dışında birtakım ozanların hikâye anlattıkları ve şiir okudukları hem Bizans hem Doğu kaynaklı belgelerden öğrenilmektedir. Osmanlı sarayında da başlangıçtan itibaren bulunduğu bilinen ozanlar, nedimler ve oyuncular Türk meddahlığının gelişimine öncü olmuşlardır (Nutku, *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, s. 22-50).

XIV. yüzyılın sonlarında Yıldırım Bayezid döneminde taklitleri ve zekâsıyla padişahı güldüren Kör Hasan, bu padişahın sarayında yetişen Ahmedî, bilinen en eski meddah hikâyelerinden olan *Varaka ve Gülşah*'ın yazarı Yûsufî, 763'te (1362) kaleme aldığı *Ebû Müslim Hikâyeleri*'ni Yıldırım Bayezid'e ithaf eden Kastamonulu Hacı Sâdî en meşhur meddahlardandır. XV. yüzyılda II. Murad devrinde Bursalı Hacı Kısahan tanınmış bir sanatçıydı. Fâtih Sultan Mehmed'in sarayında Balaban Lâl ve Ömer adındaki nedimlerle Mustafa adlı kıssahanın isimleri 883 (1478) yılına ait maaş defterinden öğrenilmektedir. Bu dönemde Halil adlı meddahın yanı sıra *Hamzanâme*'yi yirmi dört ciltte toplayıp okuyan ve bunun için Hamzavî mahlasını alan bir kıssahanın bulunduğu da bilinmektedir. Zaman içinde dinî konulardan uzaklaşan kıssahanlar, dinleyicilerin ilgisini daha fazla çekebilmek için anlattıkları kıssalarda geçen çeşitli hayvanlarla canlıların ses ve hareketlerini taklit etmeye başlamışlar, konuları arasında açık saçık fıkralara ve hikâyelere de yer vermişlerdir. Bunların içinde Hz. Peygamber'i, ailesini ve din büyüklerini metheden kıssahanlar bulunmakla beraber hepsine meddah denilmiş, bu unvan zamanla genelleşmiş, anlatılan konulara bakılmaksızın hemen hepsi meddah ortak terimiyle adlandırılmıştır (bk. KISSAHAN).

XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda meddahların sayısı ve toplumdaki fonksiyonları giderek artmıştır (a.g.e., s. 24-37). XIX. yüzyıl meddahları hikâye anlatma dışında orta oyununda ve Karagöz oynatmada da ustalaşmıştı. Çeşitli tipleri hem palan-gada hem kahvelerde ustaca çizen bu meddahlar arasında Kız Ahmed, Kör Osman, Piç Emin, Âşık Hasan, Nazif, Tespih-çioğlu ve Musâhib Nûri sayılabilir. Bunlardan Kız Ahmed, ünü Avrupa'ya yayılmış bir hikâyeci idi. Piç Emin ise Camcı İsmâil gibi önemli meddahların da ustasıydı. Ressam Allom Thomas Kız Ahmed'in hikâye anlattığı sırada bir resmini yap-

mıştır. Mürrekkepçi İzzet, Lüleci Mehmed nükteleri ve ustalıklarıyla dillere destandı. Yağcı İzzet ve Şükrü Efendi de ünlü meddahlar arasında yer alıyordu. Şükrü Efendi'nin yetiştirdiği İsmet Efendi ustasını geçmiştir. XIX. yüzyılın sonunda en meşhur meddah Şükrü Efendi'nin çırağı Aşkı idi. XX. yüzyılın en büyük Türk meddahı, dostları arasında "Ayı Kemal" diye tanınan Sürûrî'dir. İlk defa 1900 yılının Ramazanında Makasçılarbaşı'nda halk karşısına çıkan ve kısa sürede tanınarak Şehzadebaşı'na geçen Sürûrî otuz dört yıl meddah olarak çalışmıştır.

Meddahların ne gibi nitelikleri bulunması gerektiğini anlatan Fakîrî *Risâle-i Ta'rîfât*'ta, "Bilir misin nedir âlemde meddâh / Birbiriyle halkı ede islâh" diyerek meddahın toplumdaki konumunu belirtir. Yabancılar gözünde meddah şairdir, tarihçidir, masalcıdır, efsane yazarıdır; o insanın hayal dünyasına giren bütün konulara değinir. Bunu yaparken de kendi halkının mizahını, duygularını, özlemlerini ve düşüncelerini dile getirir.

Meddahların başlangıçtaki bazı simgeleri değişik biçimlerde zamanımıza kadar gelmiştir. Meddahların yanında süngü, tuğ (yaygı, lamba, şedde) ve teberzin bulunurdu. Bunlar şu anlamlara gelirdi: Süngü, Hz. Peygamber'e inanan ve Hz. Emir'in (Ali) kardeşi Ca'fer'i yetiştiren Habeş Kralı Necâşi bu süngüyü vermiştir. Süngüye "elif" de denir, çünkü bu süngüyü ancak elif gibi doğru olanlar kullanabilir. Süngü sonradan değneğe dönüşmüştür. Meddahlar arasında süngü yani "nîze" kelimesinin "nûn"u, "nûr-ı muhabbet alnında parlasın"; "ye"si, "yakini (inancı) tam olsun"; "ze"si, "zîb ü zînet-i dünyâdan vazgeçsin"; "he"si, "havadârî-i mü'minân ve muhibbân (müminlerin ve dostların yandaşlığı) olsun" demektir. Tuğ, üzerinde flama bulunan süngüdür. Meddahların tuğ diktikleri yerde halk toplanır. Tuğun başı sevgi uğruna baş vermek ve kardeşlerin yücelmesini istemektir. Tuğun sapı dayanıklılık, sevgi ve doğruluk simgesidir. Tuğun dibinde yaygının serilmesi, lambanın yanması ve sürekli bir durumda kalması gerekir. Teberzin (bal-tacık) meddahın övgüsünü engelleyene karşı kullanılır.

Sonradan meddahın simgeleri (aksuarı) makreme ile değnek haline dönüşmüştür. Meddah bunları birbirinden farklı eşyalar olarak kullanır. Makremenin kaynağı şeddedir. Meddahın değneği süngünün ve tuğun bugünkü uzantısıdır. Kâşî-fi'ye göre ise meddahın özel eşyaları ara-

sında en başta iskemle gelir. İskemlenin ikisi altta, ikisi üstte olmak üzere dört temeli vardır; üstteki iki temelden biri bilgi, diğeri dünya görüşüdür; alttaki iki temelden biri sabır, diğeri kararlılıktır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Battalname* (haz. ve trc. Y. Dedes, nşr. Şinasi Tekin – Gönül Alpay Tekin), Harvard 1996, s. 58-59; Yûsufî, *Varaka ve Gülşah* (haz. İsmail Hikmet Ertaş), İstanbul 1945, s. 2-3; Hüseyin Vâiz-i Kaşîfî, *Fütüvvetnâme-i Sultânî*, British Museum, Ms. Add., nr. 22, 705, vr. 113^b, 114^b-115^b, 117^b, 119^b-120^a, 125^b-126^a, 201^b; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, İÜ Ktp., Halis Efendi, nr. 2406, vr. 39^b, 201^b; Latîfî, *Sıfat-ı İstanbul*, İbrahim Olgun Özel Ktp., vr. 18^a; Hoca Sâdeddin, *Tacû't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 275-276; Âlî Mustafa, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidil-me-câlis*, İstanbul 1956, s. 40, 105; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 525; II, 215; III, 206-207; Fakîrî, *Risâle-i Ta'rîfât*, İÜ Ktp., TY, nr. 3051, vr. 201^b; Belîğ, *Güldeste*, Milli Ktp., MFA, nr. 1478, vr. 168^b-170^a, 191^b, 192^a; Ağazâde Örfî Mahmud Ağa, *Târîh-i Cevri Çelebi*, İstanbul 1291, I, 109; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 204; Hızır İlyas, *Târîh-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 264, 334, 496; Süleyman Faik Efendi *Mecmuası*, İÜ Ktp., TY, nr. 3472, vr. 50^b, 61^b; *Mecmuu-i Fevâid*, İÜ Ktp., TY, nr. 6758, vr. 6^b, 9^{a-b}, 10^{a-b}, 13^{a-b}, 18^{a-b}; Stephan Gerlach, *Tagebuch*, Frankfurt 1674, s. 372, 383; Méry (Joseph-Pierre Agnès), *Constantinople et la Mer noire*, Paris 1855, s. 333; A. Vambery, *Travels in Central Asia*, London 1864, s. 347; H. Paulus, *Hadschi Vesvese, ein Vortrag des Türkischen Meddahs, Nagif Efendi*, Erlangen 1905, s. 13-14, ayrıca bk. Ön-söz, s. VII-VIII; H. G. Dwight, *Constantinople, Old and New*, London 1915, s. 270; Th. Menzel, *Meddah, Schattentheater und Orta-ojunu*, Prag 1941, s. 4, 5, 70; Pertev Naili Boratav, *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara 1946, s. 48, 127; a.mlf., "Maddah", *EL²* (İng.), V, 951-953; Musâhipzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul 1953, s. 67-68; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 375, 392; Özdemir Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, Ankara 1972, s. 4; a.mlf., *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*, Ankara 1976, tür.yer.; a.mlf., *Bursalı Kıssahanlar ve Meddahlar*, Ankara 1997, s. 247-258; Gordlevski, "Aus der Gegenwart und Vergangenheit des Meddahs in der Türkei", *Mir Islama*, I (1912), s. 322-344; I. Melikoff, "Le drame de Kerbéla dans la littérature épique turque", *REI*, XXXIV (1966), s. 134-135; Ahmed Ateş, "Hassan", *İA*, V/1, s. 343; İnci Enginün, "Meddah", *TDEA*, VI, 177-180.

ÖZDEMİR NUTKU

MEDENÎ (المدني)

H. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonraki dönemde veya Medine'de nâzil olan süre ve âyetler için kullanılan terim (bk. ÂYET; SÜRE).